

табла на патот Naissus—Lissos. Потоа доаѓаат натписите на еден *librarius consularis* (бр. 227), на еден стратор (241) и двајцата од *legio IV Flavia* и други офицери чијашто мисија не е сосема јасна, но највероватно била во врска со заштитата на рудниците коишто барем делумно спаѓале во царскиот домен што не би можело да се каже за целата област во којашто се посведочени повеќе *vicus*-и, *Mithreum*, но не и населба со статус на град. Покрај веќе споменатата *Legio IV Flavia* се спомнуваат *Cohors I Thracicum* (бр. 233-центурион) и *Cohors I*, чие име не е наведено (бр. 236). За границата на оваа област, истовремено и граница на Провинцијата, значаен е натписот бр. 220 (*Dardanos fines...*) којшто е, за жал, фрагментиран.

Како и секогаш кога се работи врз вака обемна задача, направени се некои помали пропусти коишто во никој случај не ја намалуваат вредноста на делото, а овде се спомнати само заради дополнување и обогатување на истото, и како корекција за читателите.

На крајот на типолошката анализа на надгробните споменици од Scupi, еден шематски приказ на типологијата би бил многу илустративен, исто како и комплетни фотографии на некои споменици (бр. 42 и 101) или фотографии на детали на несериските споменици (бр. 233) затоа што многу често релјефот ни дава податоци не само за стилот и скулпторските работилници, туку и за социјалната положба на покојниот, како и за датирање на споменикот кој претставува целина за себе.

Кај бр. 15, на стр. 57, треба *sur(avit)* наместо *s(uravit)*. Во коментарот на бр. 76, стр. 96, грчката транспирација на името *Nereus* треба да биде написана со *eta* наместо со *epsilon*. Кај натписот бр. 131, стр. 128 недостасува *variae lectiones: p(ius) c(on)ix* ЖА, а кај некои натписи вертикални цртички за одделување на редовите (бр. 210) итн. Кај споменикот бр. 225 описот на релјефната претстава не е комплетен.

Печатните грешки како и грешките во преводот се незнатни. На стр. 23 треба Д. Корачевиќ, наместо Ковачевиќ, стр. 62, бр. 24 треба *Claudius*, наместо *Caludius*, стр. 68, бр. 33, во коментарот треба да стои н. 29 наместо 79, стр. 129, бр. 132 *Tomaschek*, *Die alten Thraker*, треба том. II наместо I, стр. 141, бр. 152 *Mihăescu*, *Langue lat.* треба с. 138, место с. 66, а на стр. 142, левата страна од факсимилот на натписот бр. 155 не е отпечатена во целост. На крајот треба да се спомене и недоследноста во ортографијата на македонските имиња: стр. 102 стои Ђорџе Петров наместо Горче Петров, стр. 142. Благоје Ђорђевиќ наместо Благоја Ђорђевиќ и сл. Истата замерка се однесува и на географските поими: стр. 133 „Код Лозје“, наместо „Кај Лозје“, стр. 138 „Стефановски Дол“ наместо Дол, стр. 180 Кшле наместо Кшла (како на стр. 178), потоа Љубанце на стр. 148, а Љубанци на стр. 149 — правилно, стр. 165 Клевовце наместо Клевевци, итн.

Примено на 5 април 1983.

Нага Проева, Скопје.

SVEN-TAGE TEODORSSON: *Anaxagoras' Theory of Matter*, Acta Universitatis Gothoburgensis, Göteborg, 1982, pp. 108, 8°.

„Кога се проучуваат оскудните остатоци што се дојдени до нас од неговиот (Анаксагориниот — ВМ) мисловен систем, човек е збунет поради припадниот контраст помеѓу истенчениот поим на *Noûs*-от како движечки принцип што го поттикнува развитокот на космосот, од една страна и проблематичното учење за хоомомериите од друга страна. Овие две идеи, од Аристотел до наше време, сметани како основни во Анаксагорината мисла, предизвикуваат поделени ставови спрема овој философ меѓу неговите иследуватели: делум длабока почит и восхит, делум интелектуална недоумица“ (стр. 7).

Како што може и да се очекува од овие први редови на книгата, она истенченото ќе му биде препуштено на восхитот, за да можеме да се усредоточиме на она проблематичното. Така, уште на почетокот авторот поодблизу

го омеѓува подрачјето на својот интерес, истакнато пошироко во насловот како теорија на материјата, а сега — како проблем на хомојомериите (традиционален аристотеловски термин за Анаксагорините *σπέρματα*).

Всушност, книгата претставува трагање по изворното значење на *σπέρματα*, што ќе се претвори во макотрипно пробивање низ напластениот талог на непрецизни, произволни, па дури и злонамерни толкувања, на кои авторот ќе им се спротивстави со строго издвојување на изворното од интерпретираното.

Но кои се *извориите* во кои е сочувана Анаксагорината автентична мисла?

Одговорот го наоѓаме во истоимениот поднаслов. При тоа среќаваме два проблема кои се неизбежни кога станува збор за толкувањето на авторчи дела се загубени: 1) веродостојност на сочуваните фрагменти и 2) нивниот однос спрема сведоштвата за учењето.

Што се однесува до првиот, авторот се определува за цитирањата на Симпликиј, но проверката на веродостојност на повеќето сведоштва од антиката излегува неспоредливо посложена. Со сведочењето на Аристотел започнува критичкиот дел на книгата под наслов *Учењето и неговите иншериреиши*.

Свој грчки философ во своето толкување на Анаксагора прв го употребува терминот хомојомери, кој подоцна ќе биде прифатен од голем број интерпретатори, но се поставува прашањето: дали тој воопшто му припаѓал на философот со кој се занимаваме?

Споредбата со фрагментите сочувани од Симпликиј дава негативен одговор, а ред други показатели сведочат дека Аристотел самиот го има измислено за да му послужи во неговиот систем. Во дадениот случај тој хомсјомериите ги користи како синоним за терминот *σπέρματα*, но за оваа замена не може да се најде поткрепа во приведените фрагменти. Авторот објаснува дека до замената можело да дојде поради Аристотеловото некритичко изедначување на четирите Емпедоклови елементи (огин, воздух, вода и земја) кои се среќаваат и кај Анаксагора со *σπέρματα* и тоа на ниво на елементарни честички. При тоа не е исклучено и тенденциозното искривување на основните принципи на конкурентската школа со цел таа да се дискредитира (Анаксагорините следбеници биле сè уште моќни во време на Аристотел). Но без оглед на тоа, ваквата интерпретација ќе се покаже како судбоносна за натамошното сфаќање на теоријата на материјата на Клавзоменецот. Имено, овој нагласува два принципа кои се стожери на неговото учење: сè е содржано во сè и принципот на бесконечност, односно бесконечна деливост. Познато е пак дека Аристотел го отфрла поимот на бесконечност, а особено на бесконечната деливост на материјата, што неизбежно ќе го наведе да го внесе концептот на елементарни честички (хомојомери) во Анаксагориниот систем. Претставен во ваква светлина, системот навистина остава впечаток на недоследност. Аристотеловата критика беше општо прифатена во антиката, а Анаксагориното учење се сметало за апсурдно.

Меѓутоа, во поново време Аристотеловото толкување сè повеќе се наложува во својата проблематичност и побудува бројни конфронтации. Иако сè уште тоа има свои следбеници како Cornford или Capelle, кои што го подржуваат концептот на хомојомериите, има и критичари што ја согледуваат неговата неадекватна употреба во системот на Анаксагора. Авторот наведува повеќе обиди на дефинирање поимот *σπέρματα* во самиот систем. Некои ги толкуваат како природни супстанции во својот тоталитет (Bröcker, Giussani, Strang, Kerferd, Schwabe) други како молекуларни делови на тие супстанции Tannery, (Burnet, Brieger, Gomperz, Peck, Cornford, Vlastos). Спсред Bailey, тие се молекуларни делови на универзалната смеша, Capelle, Zafiropolo, Cleve и Schwabe ги сфаќаат како честички на чистата супстанца, а Peck, Vlastos, Raven, Guthrie и Stokes како точки од кои израснува природната супстанца. Schofield ги дефинира во нивниот буквален превод како природни семки во кои е содржано потеклото на видови растенија и животни. Не навлегувајќи

во деталзирање на овие ставови и критиката на која ги изложува Теодорсон, ќе го изнесеме само генералниот заклучок до кој тој доаѓа, а тоа е дека ниедна од понудените алтернативи не е во склад со Анаксагорините ставови земено во сите нивни поединости. Поточно, кога горепонудените решенија ќе треба да се усогласат со секој од суштинските принципи на Анаксагориното учење, станува очигледно дека тоа не е можно. Оттаму Теодорсон се определува за еден поинаков пристап, односно *поинаква интерпретација*, што е наслов и на последното, заклучно поглавје на книгата.

Наспроти повеќето досегашни интерпретатори кои тргнуваат од суштинскиот поим *спέρματα* за да го објаснат потоа учењето во целина, Теодорсон верува во кохерентноста на Анаксагориниот систем и прво ги определува неговите основни принципи, па во така поставените рамки ги толкува клучните термини.

За издвојување на тие принципи му послужува првата реченица од книгата на Анаксагора (според сведочењата на Симпликиј, првиот фрагмент): *‘Ομοῦ χρήματα πάντα ἦν, ἄπειρα καὶ πλῆθος καὶ σμικρότητα.* (Сите нешта беа заедно, бесконечни и според множеството и според малоста). Оттука се изведуваат фундаменталните ставови: 1) нема настанување, 2) плуралитет (множество), 3) сè заедно, 4) бесконечна деливост и 5) бесконечност. Ставот б), преобладавност, се изведува од фрагментот 12 според Симпликиј. Сите тие се дадени експлицитно кај Анаксагора и како такви се недискутабилни. Останува да се види како тој самиот ги разбирал.

Принципот „нема настанување“ значи дека ништо не може да настане од нешто што не постои и обратно, она што суштествува не може да пропадне. Сè е дадено ab aeternitate, со што е елиминирана можноста поимот „елемент“ да биде вклучен во теоријата, бидејќи ништо не може да биде сфатено како не-елементарно. Во начело, Анаксагора е класифициран како плуралист, што е во склад со начелото с), но неговата теорија исто така има и монистички карактер, бидејќи ја сфаќа материјата како единствена смеша но конституирана од множеството фактори.

Во поново време беше општо прифатен принципот на бесконечна деливост на материјата кај Анаксагора, но напоредно со тоа сите коментатори сметаа дека постоењето на елементарните частички е исто така непобитно. Па сепак, кога поимот „частичка“ ќе се доведе во врска со принципот 3) сè е заедно (сè е во сè), веднаш изникнува нерешливиот проблем: поимот на елементарна самостојна частичка му противречи на принципот „сè заедно“ (ништо не постои самостојно), па оттаму Анаксагора не можел да ја прифати во својот систем.

Вака одбележените основни принципи на Анаксагорината мисла ги претставуваат контекстот на кој треба да се дефинира излезната точка на неговата теорија на материјата — поимот *спέρματα*.

Во склад со принципот „нема настанување“, Теодорсон ги толкува *спέρματα* како вечни прапретстави (praefigurationes) или мутации на индивидуалните, сетилно восприемливи нешта, аноматски и органски, со по едно *спέρμα* за секое индивидуално нешто во универзумот.

Таквите прапретстави ги содржат сите квалитети на индивидуалните нешта во предсетилно восприемливост стадиум. Од една страна имаме различност на *спέρματα*, а од друга страна соодветна различност на сетилните предмети. проблемот на произлегување на последниве од првите се решава врз основа на принципот на преобладавност. Сетилните предмети се развиваат автоматски од своите прапретстави на умот (Νοῦς), кој го програмира и му дал потстрек на сиот тој процес што натаму ќе тече строго детерминирано.

Според принципот „сè заедно“ (сè е во сè), ниедно нешто во светот не може да биде независно и изделено. Сè постои во континуум, па Теодорсон укажува на континуумот како на начин на суштествување на материјата. Но, самите *спέρματα* не се материјални.

Теодорсон верува во интелектуалната моќ на Анаксагора и заклучува дека тој не можел поради принципот за бесконечна деливост на материјата да дозволи *спέρματα* (носителите на конечното, индивидуалното) да бидат сфатени како нешто материјално. Но, во тој случај, останува само уште една ал-

тернатива, тие можат да бидат нешто нематеријално, имено — форми, не многу различни од εἶδη на Аристотел.

Авторот укажува на влијанието и некои аналогии помеѓу Анаксагора Платон и Аристотел, за да констатира на крајот дека *σπέριμα* кај првиот се сè уште недоволно дефинирани, но дека има „извесна осцилација помеѓу телесност и бестелесност (corporeality and incorporeality) во Анаксагорината теорија“ (стр. 91).

Овој заклучок може да делува по малку млако и разочарувачки ако се спореди со вонредната прецизност и решителност во критиката на претходните интерпретатори што беше спроведена во првиот дел на книгата. Сепак, кога се резимира, оставаат траен впечаток следниве основни поставки: 1) централен поим во Анаксагорината теорија на материјата се *σπέριμα*, кои протолкувани од Аристотел како хомојомерии доаѓаат во судир со основните принципи на системот и наведуваат на погрешни интерпретации сè до наше доба, 2) но, бидејќи системот во целина е кохерентен, домислен до крај без контрадикторности, 3) потребно е прво тој да се реконструира врз основа на сопствените принципи очигледно содржани во веродостојните фрагменти и дури во тој контекст да се дефинираат сите поединечни поими.

Сите три тези авторот низ целото дело ги докажува истрајно и уверливо.

Примено на 21 март 1983.

Вийомир Мишевски, Скопје.